

Baránszky–Jób László: ÉLMÉNY ÉS GONDOLAT

Van egy kevés szokatlanság abban, ahogyan Baránszky–Jób László evvel a kötetével jelentkezik. Hiszen sem a „menet közbeni” termésből válogatott köteteknek, sem az életmű-összegezéseknak a sorába nem illeszkedik be vele. Több évtizedes – főként esztétikai irányultságú – publikációs tevékenység után mintegy tíz év szünet következett szerzőjének pályáján, s 1957-ben lépett újra jelentősebb önálló publikációval a nyilvánosság elé: Arany költői formanyelvét vizsgáló tanulmányával. Mostani könyvét tehát több mint két évtized választja el az előbbitől – a kötetbe rendezett tanulmányok illetve esszék azonban úgyszólván kivétel nélkül rövidebb időszakosnak: tizenkét évnek a terméséből valók.

Persze, ez a körülmény önmagában még csak tudomásulvételt kíván, nem minősítést. (Legföljebb sajnálhatjuk az írások elmaradását, vagy hibáztathatjuk ezért a körülményeket.) Némi rendhagyás viszont a kötetben is mutatkozik, s talán nem függetlenül az előbbi körülményektől. A kötet szerzője mintha hajlanék arra, hogy annak szerepéből szóljon, aki „messziről jött”. Aki tehát nem bonyolódik az adott „mezőnyben” kialakult viták szövevényébe: nem érzi magára nézve kötelezőnek, hogy számoljon a félig-meddig elfogadott álláspontokkal. Mégis nyugodtan szól: esetleg szokatlan megállapításokra jutva, anélkül hogy számottevő energiát fordítana más felfogások cáfolására – máskor viszont olyan véleményeket fogalmazva, melyeket más összefüggésben más formában már mások is elmondtak.

Nem azért van ez így, mintha Baránszky–Jób Lászlót csak a saját véleménye érdekelné, hiszen ha támaszkodni tud rájuk, ismételten hivatkozik másokra. De mindig a teljes szuverenitás jegyében szól, döntő mértékben személyesen kiválasztott elmélet szempontjaihoz igazodva.

Több tekintetben is egyéni arculata van tehát a kötetnek, noha – ez mindenképpen a mondottakhoz kívánkozik – egyetlen darabján sem érződik egyénieskedés.

Legtöbbször Szabó Lőrincsel foglalkoznak a könyv írásai, s ezek a legérdekesebbek közé is tartoznak. Az ő emberi egyéniségét kevés kutató ismerhette megközelítőleg is annyira, amennyire Baránszky–Jób László. Nemcsak az életmű külső meghatározói – a különböző életrajzi tényezők – lesznek a jellemzésekből hozzáférhetők. A költői személyiség végletes ellentmondásai – pl. ahogy benne „egy Kalibán tör Prospero rangjára” – is mintegy testközelből lehetnek ismertekké. Bessenyei után az ő munkásságában jelenik

meg először „az európai magyar Vadember” – mutat rá –, ugyanakkor filozófiai műveltségének megvilágításához is hozzájárulva. (A vitalizmus szerepére, Max Stirner individualista anarchizmusára irányítva rá a figyelmet.) Szabó Lőrinc „kozmogonikus Erosz”-felfogása szerint férfi és nő szerelmi aktusában „együl az ember a világegyetemmel, amelynek lényegét ilyen elektromos feszültség teszi” – mutat rá az életmű egyik meghatározójára. „Faulkner, Hemingway, Camus és Sartre kortársa, nem pedig Thomas Manné” – helyezi el őt sok szempontból találóan egy szélesebb horizonton. (Múlt századi: Julien Sorel–i jellegzetességei fölött sem hűnyva szemet.) „Irodalmi író” volt ő is – vallja – de olyan, aki a kísérletezéstől sem riadt vissza: akkor sem, ha önmaga lett ily módon kísérleti eszközzé.

Számos írásban jut érvényre Baránszky-Jób versértő kultúrájának kifinomultsága. Jékely Zoltán költészetének részletező, összképet felvázoló bemutatásában éppúgy, mint Berzsenyi-strófák vagy Petőfi-verssorok alkalmbibb elemzésében. De mikor Babits *Ősz és tavasz közöttjé*t és Kassák önéletrajzi nagy-versét (*A ló meghal, a madarak kirepülnek*) elemzi, akkor sem kevésbé. Lehet vitázni túlzott sarkításával: hogy mérlegének nyelvét egyértelműen a közvetlenebbül élményforrásáról valló Kassák-műnek a javára billenti el, a stileklektizmus tényét azonban (és részben a szerepét is) meggyőzően mutatja ki. Értékkitételeinek egyik fő szempontját is bizvást elfogadhatjuk: azt, hogy „a tapasztalati banalitásból, az lélettörédekből” valóban olyasmi lesz-e, ami által „a szubjektív életanyagot a magunkénak” tudjuk érezni – aminek előföltétele „költői formanyelv” teremtése. (Formanyelvé, amely megteremti az egyes mozzanatok „érzelmi, hangulati világkép”-et sugalló „jelentésgységét”. – Rudnyánszky Gyula egyébként méltánylóan ismertetett költészetéről is joggal mutatja ki, hogy hiányzott belőle ez az egység: ezért nem tudott más értékei ellenére igazán jelentős művészi értékévé válni.) S a szép, hangulatos írójellemezéseken túl sok figyelmet érdemlő megállapításra bukkanhatunk a kötet különböző lapjain – akár Adyról szól írjuk, akár Krúdy és Proust időélményének megkülönböztetését célozza, akár például Tömörkénynek és az impresszionizmusnak a kapcsolására irányítja a figyelmet.

Számos érdekes mozzanatot tartalmaznak a „líránk formanyelvére” vagy Madách *Tragédiájára* vonatkozó írások is, a meggyőző erőt azonban itt már jobban hiányoljuk. Az előbbiben nemegyszer önkényesnek mutatkozó idézetek laza egymásmellettsége vezet – néha erősen vitatható állításokon át – nem eléggé világos konklúziók felé. Az utóbbi gondolkodásra készítő, ötleteivel néha megkapó, végső ítéletében legnagyobbobbrészt elfogadható írás: a madáchi drámai költemény sajátos rendszerében „értelmi alapon bontakoznak ki a jelenetek, de *érzelmi*

hangulatban teljesednek ki” – állapítja meg, mondandóját tekintve „sem nem optimista, sem nem pesszimista, hanem heroikus magatartás vállalását sugallja” – szögezi le. A részleteket illetően azonban sok állítása marad bizonyítatlan – egyszersmind ez is azok közé a tanulmányok közé tartozik, melyekben a szakirodalom eddigi eredményeihez való kapcsolódás hiánya – vita, egyetértő átvétel vagy továbbgondolás formájában – a legjobban megmutatkozik.

A tanulmányíró értékítéleteinek és más megállapításainak egy része pedig inkább meghökkent, mint amennyire a dolgok újragondolására készítet. József Attilának Illyésék–Szabó Lőrincék és Weöresék–Radnótiék „nemzedékei” közé helyezése például alig érthető, a Tömörkény-próza élőnyelvi megnyilatkozásainak az impresszionizmus stílusjegyei közé történő bevonása hasonlóképpen. A korabeli pesti élet mélyvilágába betekintést nyújtó Krúdy-regénynek, az *Asszonyások díjának* a maga egészében az impresszionizmus „ideáltípusai” közé sorolása is erősen zavar. *Az utolsó szivar az Arabs Szürkénél* lebecsülő véleményezése elkedvetlenít, akár a *Barbárok* „veres juhász”-ának a móríci betyárhősökkel való rokonítása. Találó műfajtipológiai megfigyelései egyszersmind érzéketlenné teszik a kötet íróját a kategóriák ideáltípusaitól idegen rövid prózai alkotásoknak az értékei iránt. (Kosztolányi: *Caligula*, Nagy Lajos: *Január*) Néha furcsán következtetlen. „Modern inferno” – írja előbb a *Tücsökzenéről* – „az emberi lélek dantei köreiben járunk”, „az embert érzelmi mélységeiben itt sikerül a maga teljességében megragadni” – folytatja, s a goethei humánus teljessége felé közelítést, a „nagy stílus” megvalósítását, klasszika és modernség egységét köszönti benne. Pár lappal odább azonban már úgy ír róla, mint viszonylagos idillről, s szerinte ezt a művet „exhibicionista látszatok ellenére is csupán az előző kötetekből jól ismert szenzualista hedonizmus jellemzi, horizonttalan, múlt pillanatok impresszionista lenyomata”. – Tamási életigenlő varázsú írásművészetének szép jellemzésében viszont a klasszicizálással, racionalizmussal, tudatosággal való jellemzés nem kap kellő indokolást. (Összekapcsolva az ingardeni „átvilágítottság” terminusának már-már modorosságig menő ismételtetésével.)

Az elméleti szakirodalom teljesítményeinek megbecsülése és alkalmazása tehát éppúgy a kötet (illetve: a szerző) értékei (illetve: érdemei) közé számít, mint a merész kitekintésre való készség, a sokévtizedes gyakorlatban művelődött esztétikai érzék vagy az egyéni véleményalkotás mindmáig eleven igénye. Ezek az értékek azonban nem föltétlenül hatják át, nem mindig erősítik föl egymást. A megfogalmazások egy része bizonytalanságot hagy maga után, a gondolatfűzések többibben lazák: a szerző alkalmanként átengedi magát ötletei és benyomásai

eleven, de kissé szeszélyes sodrásának – hogy máskor viszont szigorúbban teoretikus hajlamait juttassa túlsúlyra művészi érzékenységének ellenében.

De ha mindezt némi sajnálattal: mint nagyobb lehetőségek kibontakozásának elmaradását kell is tudomásul venni, ez nem lehet ok arra, hogy megfélemedezzünk örömeinkről, amiért irodalomtudományunk egyik vitathatatlanul érdekes személyisége életének immár kilencedik évtizedéhez közelítve is friss erővel alkot, új műveket téve asztalunkra. (Magvető, 1978.)

TAMÁS ATTILA

Sipos Lajos: BABITS MIHÁLY ÉS A FORRADALMAK KORA

Babits Mihály életéről és művészetéről máig nincs megbízható pályaképünk, tartalmas, részletes értékelésünk. Az előbbi hiányt alaposan megsínylette a róla szóló irodalom, midőn néhány lényeges életszakaszt érintett. Az 1918–19-es évek eseményeinek földerítése negyven évig váratott magára. Tolnai Gábor, Ungvári Tamás, Kardos Pál kezdeményezései után jó másfél évtizeddel jelentkezett Sipos Lajos, hogy e fontos időszakasz emberi és művészi mérlegét végre pontosan fölállítsa.

Föladatát sikerrel teljesítette. Kiigazította elődeinek pontatlanságait, mégpedig filológiaiilag is, lélektanilag is. Kellően szemügyre vette ugyanis azt a szellemi helyzetet, melybe Babits a háborús években s azok után került, és a betűk mögött sikerült a lélek vívódásait követnie. A költő megnyilatkozásai mögé tüzetes esemény- és sajtótörténetet állított. Könyvének világos szerkezetében kitérései sem kalandoztatnak el, hanem gazdagítva vezetnek vissza a főcspásra. Tiszta fogalmazása szintén tárgyának elfogulatlan megítélését szolgálja.

Könyvének gyöngéje: kevés figyelmet szentel annak, hogy Babits megnyilatkozásait gondolkodás- és eszmetörténeti folyamatba illessze. Néhány megjegyzés erejéig tér csak ki a költő szociológiai érzékenységre, történet szemléletére és nemzettudatára, de nem elegendő súlyt adva annak, ami voltaképpen tárgyának veleje.

Könyvének elején fölveti Babits szociológikus tájékozottságának kérdését. Rámutat Jászi Oszkár és Szabó Ervin szerepére, akik – legalábbis Schöpflin szerint – a század elején nálunk is fölvirágzó tuda-